

‘Natuurlijk is dat niet gebeurd’

De inname van Constantinopel als heldenepos

Regisseur Emre Şahin is gepassioneerd over zijn *Rise of Empires: Ottoman*. Hij wil het grootse verhaal van ‘1453’ aan de wereld vertellen. Dat doet hij met een heldenepos waarin historische kennis rekbaar lijkt. De één vindt het geweldig, de ander vindt het geen *history*, maar ‘*schmistory*’. Wat doen de vrijheden van de regisseur met de beeldvorming van de inname van Constantinopel in 1453? En kunnen we daar wat mee in de les?

David Nieuwdorp, Job Snellink, Nadia van Veen en **Lisanne Merks** zijn studenten aan de lerarenopleiding Geschiedenis van Hogeschool Windesheim. **Robert Boonstra** is docent aan de lerarenopleiding Geschiedenis van Hogeschool Windesheim.

Wanneer Mehmet II zijn legers in 1453 voor de muren van Constantinopel verzamelt, is de stad niet meer dan een schim van zijn voormalige zelf of van het rijk dat het belichaamt. Keizer Constantijn XI regeert over de ruïnes van een vervallen stad en over een kibbelende bevolking die nog zo’n tien procent beslaat van de 600.000 inwoners die er onder Justinianus’ heerschappij (527-565) leefden. Mehmet vertegenwoordigt een jonger, dynamisch rijk dat overigens diep in de buidel moet tasten voor de weergaloze oorlogsinspanning. En de uitkomst is verre van zeker.¹

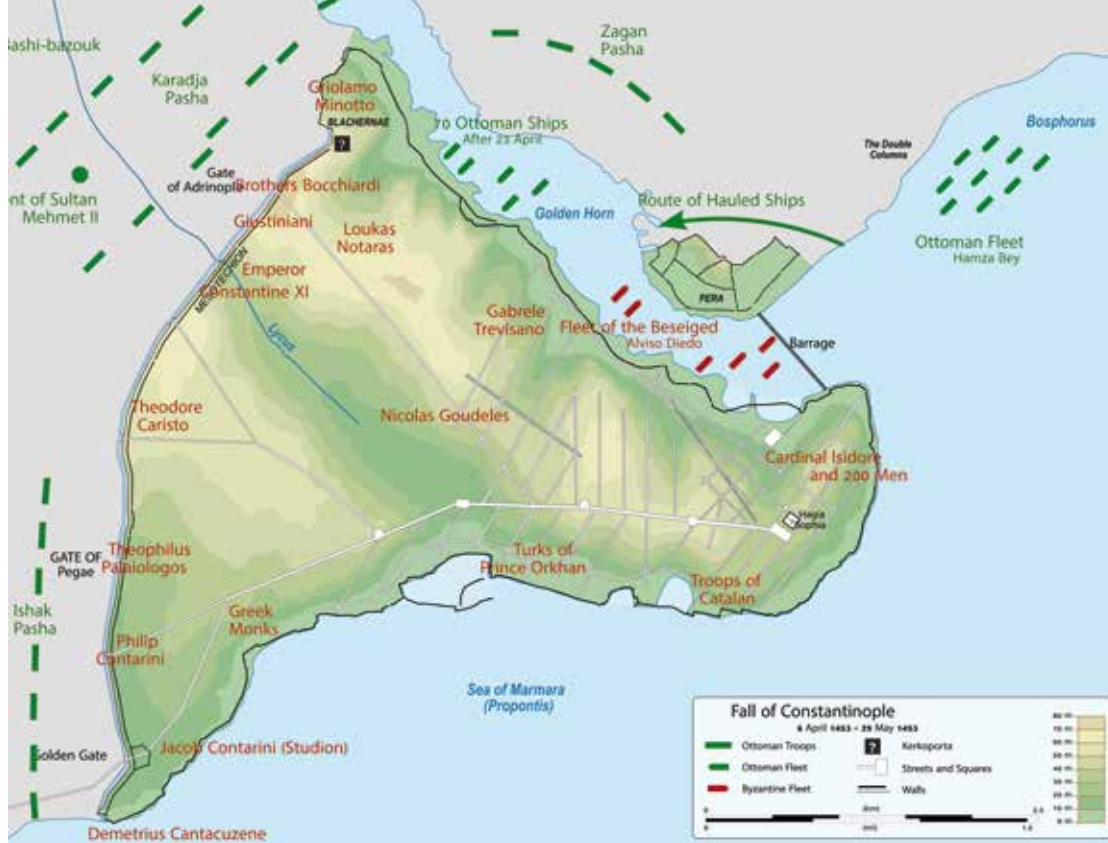
Beeldvorming

Hoewel de makers van *Rise of Empires: Ottoman* de context van ‘1453’ met een oog voor detail neerzetten, wordt er toch regelmatig een ander beeld van het verleden geschetst dan met historische bronnen te onderbouwen is. De kracht van de serie is dat je wordt meegenomen in de wijze waarop ‘1453’ beleefd zou kunnen zijn. Je kijkt mee over de schouders van Mehmet de Veroveraar, van keizer Constantijn XI en zijn comman-

dant van de verdediging Giustiniani. De emotie en actie die de kijker het verhaal intrekken en die je mee laten leven met de helden van het verhaal komen echter met een historisch prijskaartje. Soms gaat het om een flinke verdraaiing, vaak om een subtiele draai waarmee bestaande academische beelden op het altaar van de drama worden geofferd. Hoewel er best wat fictieve elementen in de serie zitten, zijn het de nuances in de beeldvorming van de hoofdpersonen waarop ons oog viel. De inname van Constantinopel in 1453 is onlosmakelijk verbonden met de Ottomaanse sultan Mehmet II, die met de verovering faam verwierf als *Fatih* ofwel Veroveraar. Het is dan ook logisch dat de focus in de serie ligt op dé hoofdpersoon in dit verhaal. Marios Philippides, emeritus professor aan de University of Massachusetts Amherst, die zelf figureert in de serie als één van de historische commentatoren, schrijft in correspondentie met de auteurs dat Mehmet te veel schermtijd gehad heeft ten behoeve van het drama. Mehmet wordt zo geportretteerd als een krijger die zijn eigen bloed liet vloeien om de stad in te nemen, terwijl het beeld van strateeg meer past.

Scène uit *Rise of Empires: Ottoman*. Tommaso Basili speelt keizer Constantijn.

Een kaart van de belegering van Constantinopel. In het groen de posities van de Ottomanen, in het rood de Byzantijnse. Onder: Scène uit *Rise of Empires: Ottoman*. De rol van Mehmet wordt gespeeld door Cem Yigit Üzümgölu.

De planning en flexibiliteit die Mehmet II in het beleg van Constantinopel heeft gestoken was immens. Constantinopel was immers een bijna onneembare vesting. De stad lag op de kruising van Azië en Europa en werd aan drie kanten door water omringd. Aan de enige landzijde sloeg het ene na het andere leger kapot op de muren van Theodosius, die sinds de vijfde eeuw standhielden. De goed verdedigbare stad leek onneembaar (los van 1204). Volgens tijdgenoot Giacomo de' Languschi had Mehmet echter alle karaktereigenschappen om een risicovolle belegering van Constantinopel aan te gaan. Hij was koppig, standvastig en wilde zich bewijzen als de Turkse Alexander de Grote. Bovendien was Mehmet een excellent strateeg.² We zien Mehmet de strateeg in de serie de voor- genoemde geografische barrières stuk voor stuk slechten en de stad afsnijpen. Hij begint met het afsnijden van de aanvoerroute van voorraden over de Bosphorus door een enorm fort (Rumeli Hisari) te bouwen dat samen met zijn tegenhanger aan de Aziatische kant elk schip op de rivier met kanonnen kon raken. Omdat Bosphorus 'keel' betekent in het Turks, kreeg het fort al snel de naam 'de Keeldoorsnijder'. Om te voorkomen dat de stad wordt omsingeld, sluit keizer Constantijn de Gouden Hoorn af met een ijzeren ketting. Mehmet bedenkt hierop een plan om de Gouden Hoorn te bereiken. Met behulp van mankracht en ossen verplaatst Mehmet de Ottomaanse schepen over land naar de Gouden Hoorn. Hiermee wordt de tweede barrière tegen de stad gebruikt. Tot slot lijkt Mehmet een troef in handen te hebben om ook de landsverdediging aan te pakken: reusachtige kanonnen van de Hongaarse gieter Orban. In de serie zien ze er angstaanjagend uit en dat was, volgens Philippides, ook de voornaamste impact van de bakbeesten: psychologisch.

Hoewel de tactische zetten van het beleg getoond worden, vertekent de bril waardoor we ze kijken het beeld van de sultan. We zien dat Mehmet gewond raakt bij de ontploffing van het grootste kanon; dat is nooit gebeurd. We zien dat Mehmet in een allesbeslissende aanval voor de troepen uit richting de muren rijdt. Weer: nooit gebeurd. De focus op de heroïek en actie maken dat Mehmet meer krijger dan strateeg wordt in de serie.

Spartelende leider

De man die de Byzantijnse rompstaat tegen Mehmet moest verdedigen was Constantijn XI. Hij kreeg de bijnaam 'onsterfelijke keizer', omdat hij zich op de dag van de val in het heetst van de strijd stortte en erna nooit meer gezien is. Hoewel de naam een idee van een legendarische held oproept, zien we in de serie in eerste oogopslag het tegendeel. Constantijn wordt afgebeeld als een spartelende leider, die Mehmet giften stuurt om de vrede te bewaren en die gedurende het beleg ►

¹ Fris het geheugen over de inname van Constantinopel op met het artikel 'Wie 1453 zegt, zegt Mehmet de Veroveraar' van Rolf Strootman, in *Kleio* 5 van 2010, te vinden in het archief op www.vgnkleio.nl.

² Roger Crowley, *1453: The Holy War for Constantinople and the Clash of Islam and the West* (New York 2006), 45.

blijft hopen op hulp uit Europa. Wat maakt dat Constantijn zo hulpeloos overkomt? In de biografieën over Constantijn maken we kennis met een standvastige keizer die er geen seconde over nadacht om zijn stad in de steek te laten. De keizer leek zich bewust van zijn historische verantwoordelijkheid voor de Byzantijnse erfenis. De biografen van de keizer Donald M. Nicol en Marios Philippides beschrijven zijn inspanningen voorafgaand aan de inname als sterk diplomatisch. Hij schreef tot op het laatst zijn vingers blauw naar de Latijnse wereld om zich van steun tegen de Ottomaanse dreiging te verzekeren. Constantijns reputatie als legeraanvoerder boezemde minder vertrouwen in. In 1446 nam Constantijn als despoot van Morea een reeks noodlottige beslissingen waarna hij een roemloze nederlaag leed tegen Mehmeds vader, Murat II. Ook toen stond Constantijn op de muren (Hexamilion) tegenover een indrukwekkend leger en tegen alle logica in bond hij de strijd met de Ottomanen aan. Historici zijn het er nog niet over eens wat Constantijn bewoog stelling te nemen. Koppigheid? Moed? Constantijn was echter wel wijzer geworden en

Scène uit *Rise of Empires: Ottoman*. Het vreemde lichtschijnsel boven de Hagia Sophia speelt een belangrijke rol in de serie.

Fragmenten

■ Aflevering 1, 16.30-18.10 en aflevering 6, 30.09-32.07:

We zien Constantijn de diplomaat in het eerste fragment. De keizer probeert hulp vanuit de Latijnse wereld te krijgen. Het wantrouwen jegens de paus en de religieuze verdeeldheid in de stad komt hier kort, maar helder naar voren. In het tweede fragment zien we de keizer zich op de aanstormende janitsaren storten, nadat de historici in de serie enkele interessante vergelijkingen trekken, waaronder die met Leonidas.

■ Aflevering 5, 15.00-18.25:

Mehmed en Giustiniani onderhandelen voor de muren van Constantinopel over de toekomst van de stad, terwijl de keizer op de muren toekijkt. Dit heeft nooit plaatsgevonden, maar is gebaseerd op een poging van Mehmed om Giustiniani te verleiden de strijd op te geven.

■ Aflevering 5, 36.45-43.20:

Vlak voor de laatste aanval worden de stad en de belegeraars opgeschrikt door een bloedmaan en door een vreemd blauw schijnsel boven de Hagia Sophia. De inwoners van Constantinopel schreeuwen het uit van angst. Het Ottomaanse leger put kracht uit het verschijnsel.

met de verdediging in 1453 delegerde hij veel naar bekwame mannen als Giustiniani. De keizer bleef wel aan het roer staan.³

Kijken we met deze kennis nogmaals naar de serie en specifiek naar wat we Constantijn zien doen, dan komen we erachter dat de serie de keizer op een redelijk getrouwe wijze afbeeldt: als diplomaat en coördinator. Hij steekt echter schril af tegen de acties van de kloeke Giustiniani.

De vergeten held

In plaats van Constantijn wordt dus Giovanni Giustiniani Longo in de serie opgeworpen als held van de verdedigers. Hoewel Giustiniani werkelijk de verdediging droeg, wordt zijn rol in de serie wel erg prominent gemaakt om de charismatische Mehmet tegenwicht te bieden. Dit leidt tot *Kingdom of Heaven*-achtige scènes waarin we Mehmet en Giustiniani buiten de stadsmuren in een tête-à-tête stoere mannentaal horen uitslaan. Iets wat volgens Emrah Safa Gürkan (een van de historici in de serie) ‘natuurlijk niet gebeurd’ is.⁴ Wat weten we wel?

Giustiniani verscheen in januari 1453 aan het hoofd van zevenhonderd goedge trainde soldaten in Constantinopel. Hij stond bekend als een expert in het verdedigen van ommuurde steden. Al snel bleek de Genuëes onmisbaar voor de verdediging van Constantinopel. Het ene moment was hij voor strategische aansturing in het paleis te vinden en het andere moment weer op het slagveld. De slijtageslag van Giustiniani kwam tot een abrupt einde toen hij op 29 mei, de dag van de val, werd geraakt door een onbekend voorwerp. Toen Giustiniani zijn wond wilde laten behandelen, volgden zijn *condottieri* hun leider. Hierin zagen de andere verdedigers een terugtrekkende beweging, waardoor ze in paniek hun post verlieten. De oprukkende janitsaren wisten meteen van de verwarring gebruik te maken en drongen de stad binnen.

Waar tijdgenoten lovend zijn over Constantijn XI die ten onder ging met het rijk, verwijten ze Giustiniani lafheid omdat hij zich terug heeft getrokken. Kardinaal Isidorus memoreerde na zijn vlucht uit Constantinopel: ‘In de entourage van de heroïsche keizer bevond zich een krijgsheer met de naam Giovanni Giustiniani die volgens velen de voornaamste oorzaak was van de vernietiging en ballingschap. Laat me dit weglaten.’⁵ En zo zweeg men lang over Giustiniani. Maar op Netflix is hij weer prominent in beeld gezet.

Het gewicht van voortekenen

Hoewel de focus in de serie op de handel en wandel van de historische actoren ligt, is er een bovennatuurlijk kader gecreëerd waarbinnen de helden hun lotsbestemming vervullen. Voortekenen en profetieën worden door de makers ingezet om

de verdedigers verder te demoraliseren en om de Ottomanen nieuw elan te geven. Dat geeft een wat zwart-witte voorstelling van zaken en dekt daarbij religieuze problematiek, die vandaag de dag nog een twistappelpunt vormt, toe met een deken van bijgeloof. Hoe wordt, zoals Philippides schrijft, 'de verslaving aan profetieën' ingezet ter intensivering van het drama? Na weken van mislukte aanvallen, morrende soldaten en de dreiging van een bevrijdingsleger lijkt Mehmet in de serie door zijn knieën te gaan. Maar dan schieten bovennatuurlijke krachten de sultan te hulp. Boven de koepel van de Hagia Sophia spat en knettert een blauw lichtspel de lucht in, waarna Mehmet roept dat Allah de ongelovigen heeft verlaten. Dit geeft hem het laatste zetje om de definitieve aanval in te zetten. De jonge sultan staat op het punt waar te maken wat aan het begin van de serie, in de mythische droom van Osman al geprofeteerd werd: de verovering van Constantinopel. De makers van de serie hebben het fenomeen aangegrepen om de moraal in de stad tot het nulpunt te brengen. In werkelijkheid heeft het mysterieuze lichtspel de Ottomanen ook uiterst verontrust. Mehmet had er een slapeloze nacht van en raadpleegde uit angst zijn moellahs. Zij waren het die hem geruststelden door aan te geven dat de stad

nu echt gedoemd was te vallen.⁶ Mehmet lijkt in het echt toch iets minder vlot te zijn geweest dan de serie doet geloven.

Binnen de muren ziet Constantijn XI angstvallig de voortekenen aan. De stad zou volgens een profetie vallen onder een keizer met dezelfde naam als de oprichter van de stad, en hun moedersnamen (Helena) zouden ook overeenkomen. De keizer gaat in de serie gebukt onder deze profetie, waardoor hij nog sterker afsteekt tegen Mehmet, die zijn moed hervindt. Uit de bronnen valt niet op te maken of de keizer van de profetie wist. Het is de vraag of dat überhaupt kon: sommige profetieën zagen pas het levenslicht nadat Constantijn zijn laatste adem had uitgeblazen.⁷

Geschied voor de les?

In hoeverre is de serie nu geschikt om te gebruiken in de klas? Als we in de gaten houden dat een regisseur met het vertellen van een verhaal andere keuzes maakt dan een historicus, dan kan een vrije interpretatie interessante perspectieven opleveren. In veel situaties, denk aan de relatie tussen Mehmet en zijn vader, bevat de beeldvorming een interpretatie waarvoor niet per se een beter alternatief voorhanden is (dat zal in dit voorbeeld overigens niet iedereen met ons eens zijn). We weten immers niet altijd van de gevoelens, gedachten of intenties van de historische actoren.

Dat gezegd hebbende is het makkelijk om beeldvorming al snel geloofwaardig te vinden. En dat is de moeite van het behandelen waard. Daarom hebben we voornamelijk subtiele kwesties aan de kaak gesteld in dit artikel. In de serie zijn echter duidelijker voorbeelden te vinden waar de verbeeldingskracht de vrije loop is gelaten. Er komen immers gefingeerde personen prominent voor in het verhaal, terwijl andere invloedrijke personages (denk aan een sjeik Akşemsettin) nergens te vinden zijn. En wat te denken van de wijze waarop Halil Pasja en Loukas Notaras als een stel schurken zijn afgebeeld?

'Rise of Empires: Ottoman is zo'n productie waarin iedereen kan zien wat hij wil'

De serie is nog interessanter voor het onderwijs, wanneer we met onze leerlingen ontdekken wat '1453' doet met kijkers over de wereld: hoe gaat men om met dit verhaal over het verleden? *Rise of Empires: Ottoman* is namelijk zo'n productie waarin iedereen kan zien wat hij wil: vermaak, leugen, propaganda (voor of tegen wie dan ook), noem het maar op. Hoe kan een leerling uitspraken over de serie op waarde schatten en zelf een geïnformeerd standpunt innemen? Die vraag bekijken we in 'Kleio in de klas' op de volgende pagina's. ■

De belegering van Constantinopel in een Vlaams manuscript uit de vijftiende eeuw.
Uit: Bertrandon de la Broquière, *Reis naar het overzeese land*.
Manuscript verlicht door Jean Le Tavernier.
Nationale Bibliotheek van Frankrijk.

⁶ Donald M. Nicol, *The Immortal Emperor. The Life and Legend of Constantine Palaiologos, last Emperor of the Romans* (New York 1992) & Marios Philippides, *Constantine XI Dragaš Palaeologus (1404-1453). The Last Emperor of Byzantium* (Londen 2019).

⁷ Netflix Ottoman - Olmaz Öyle Saçma Şey - S3B21. youtube.com/watch?v=FS3-ON1MgTM.

⁸ Vrij vertaald uit: Marios Philippides, Walter K. Hanak, *The Siege and Fall of Constantinople in 1453, Historiography, Topography, and Military studies* (Ashgate publishing, 2011), 534.

⁹ Crowley, 1453, 179.

¹⁰ Philippides & Hanak, *The Siege*, 214-220.